

ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ЗГІДНО АВСТРІЙСЬКОГО ТОРГОВЕЛЬНОГО ЗАКОНУ 1862 РОКУ

УДК 340.12: 334.7: 347.19

Постановка проблеми. Період перебування українських земель Східної Галичини та Буковини в складі Австро-Угорщини вивчався істориками та правниками в контексті державотворення. На сьогоднішній день актуальними є вивчення регулювання господарських відносин, що склалися в економіці Східної Галичини та Буковини в кінці ХІХ – на поч. ХХ ст. А також джерел регулювання цих відносин, що дасть можливість зробити порівняння з сьогоденням, з правовим регулюванням господарських відносин та суб'єктів господарювання в Україні через століття, тобто, в кінці ХХ – на поч. ХХІ ст., та порівняння джерел австрійського та українського права.

Ступінь наукової розробки теми. В радянській та пострадянській історико-правовій науці немає комплексного дослідження джерел австрійського торговельного права. Відсутнє також опрацювання правниками Торговельного закону 1862 року. Дослідження проводилися, в основному, щодо державного ладу, організації управління, діяльності судової системи на українських землях в складі Австро-Угорщини такими науковцями, як: В. С. Кульчицький, М. В. Никифорак, Р. В. Петрів, О. М. Шiba, О. М. Кондратюк, О. І. Мікула та іншими.

Враховуючи цю обставину, **метою** дослідження є вивчення одного з джерел регулювання правового статусу та видів суб'єктів господарювання в австрійському праві.

Для досягнення поставленої мети виділимо такі **завдання**:

- вивчити передумови прийняття Торговельного закону;
- охарактеризувати зміст Торговельного закону 1862 року;
- вивчити види суб'єктів господарювання, що регулювалися даним законодавчим актом.

Виклад основного матеріалу. Одним з основних джерел в австрійському праві, що регулював правовий статус суб'єктів господарювання протягом II-ої пол. ХІХ – поч. ХХ ст., був Торговельний закон від 17 грудня 1862 року (Вісник законів державних (далі – В. з. д.) за 1863 р., № 1) (Gesetz vom 17 Dezember 1862, für Einführung eines Handelsgesetzbuches). Він визначав види торговельної діяльності («торговельні діла»), види торговельних спілок (стоваришень) – handelsgesellschaft: командитної, спілки командитної на акції, акційної, явної.

Відмітимо, що потреба в такому нормативному акті, який би регулював торговельні (комерційні) відносини, назрівала давно. Адже, за свідченням професора Віденської комерційної академії Адольфа Бера, комерційні закони в різних державах розвивалися із звичаєвого права, на підставі встановлених торговельних порядків, які пізніше прийняли форму закону.

В Європі одним з перших в XIX ст. вступив в силу з 1 січня 1808 р. комерційний кодекс, прийнятий у Франції 20 вересня 1807 р. Він складався з чотирьох частин: регулювання торгівлі, регулювання страхування і морської торгівлі, регулювання проведення конкурсів (очевидно мова йде про реалізацію майна в процесі банкрутства – Л. К.), регулювання комерційного судочинства [2, с. 24]. В 1876 році А. Бер писав про французький комерційний кодекс, що це перша цілісна спроба узаконити новітнє комерційне право. Деякі суттєві зміни до нього були внесені тільки в 1838 році, і вони стосувалися конкурсного законодавства. Окрім Франції, цей кодекс використовувався в Бельгії з 1835 року, в деяких областях Швейцарії, в Греції, з певними змінами – в Голландії, Іспанії, Португалії, Модені, Сербії, Валахії [2, с. 24].

З 1856 року проводилася робота з розробки проекту Загального зводу комерційних законів для німецьких союзних володінь. Очевидно мова йде про держави, а це 35 суверенних монархій та «вільні міста» Гамбург, Бремен, Любек і Франкфурт-на-Майні, що входили до Німецького союзу, створеного ще в 1815 році Віденським конгресом після розгрому наполеонівської армії [1, с. 312]. До складу комісії з його розробки входив і президент Віденського комерційного (мабуть, торговельного – Л. К.) суду доктор Ріттер фон Рауле. При складанні проекту «разом з багатим науковим матеріалом нової епохи взяті до уваги та опрацьовані заяви і пропозиції купецтва, також внесені в збірник німецької судової практики рішення німецьких судів та введені в іноземних державах зводи комерційних законів. Це Французький звід законів, хоча він має багато пробілів і недоліків, так само використовувався Голландський звід комерційних законів 1838 р., Іспанський 1829 р., проект зводу комерційних законів для Вюртемберга 1839 р., і нарешті – підготовлений в 1849 році також і для Австрії проект відносно деяких статей комерційного уложення» [2, с. 26].

В 1861 році було прийнято Загальнонімецький комерційний статут (або торговельний закон – Л. К.), який вступив в силу з 1 березня 1862 року в Німеччині. Таким чином, «здійснилася важка і важлива, єдина в історії подія такого роду» [2, с. 27]. Уже в 1925 році О. Питель в своєму підручнику з торговельного права, який складений на підставі викладів професора Української господарської академії в ЧСР. Л. Бича та інших

науковців, відмітить, що «німецьке торговельне право вплинуло сильно на законодавство других держав» [5, с. 7]. А. Бер пише, що значення нового комерційного статуту полягає в тому сильному поштовху, що даний ним для розуміння та роз'яснення багатьох понять і подій [2, с. 27] Крім Австрії, він розповсюджувався в Баварії, Саксонії, Бадені та інших землях.

Вищеназваний комерційний статут спирався на найпередовіші економічні і юридичні засади, але, на жаль, економічні інтереси окремих німецьких володінь внаслідок розрізненості держави склалися настільки різнорідно, що виникла потреба видавати ввідні закони, які повинні були взяти до уваги ці різнорідності, розбіжності. Вони мали б відрізнятись одні від одних досить суттєво.

В Австрії 17 грудня 1862 року Францом Йосифом був виданий ввідний закон (Закон про введення Книги торговельного закону), який складався з 60 параграфів.

Сам Торговельний закон містив загальні положення та чотири книги.

Книга перша «Про стан торговельний» складалася з семи титулів (розділів) й містила положення про торговельний реєстр; про статус купців; про торговельні фірми; про торговельну документацію (книги); про торговельних помічників; прокуристів, тобто осіб, що могли представляти підприємство, керувати його справами за дорученням власника і підписувати документи від імені фірми; про торговельних посередників – маклерів або сензалів.

Книга друга «Про торговельні стоваришеня (спілки)» містила три титули. Перший титул містив положення про явну купецьку спілку, складався з шести відділів (підрозділів): про створення спілки, про відносини учасників спілки між собою, про відносини учасників спілки з третіми особами, про припинення діяльності спілки та порядок виходу з учасників, про ліквідацію спілки, про можливість подання позовів проти учасників такої спілки. Другий титул характеризував командитну спілку, складався з двох відділів: про командитну спілку взагалі та про командитну спілку на акції, тобто визначав правовий статус командитної спілки з правом випуску акцій. Третій титул складався з п'яти відділів, характеризував акціонерну спілку: загальні засади, відносини акціонерів, права та обов'язки предствоятельств (правління, виконавчого органу – Л. К., який заступає або представляє товариство в суді та поза судом згідно арт. 227 [3, с. 110]), припинення діяльності та кінцеві визначення.

Третя книга «Про спілку тайну та про приєднання до поодиноких купецьких справ (діл) на спільний рахунок» містила два титули: про тайну спілку (стоваришеня) та про приєднання до поодиноких торговельних справ (діл) на спільний рахунок.

Четверта книга «Про торговельні діла (справунки)» складалася з п'яти титулів. Перший титул «Про торговельні діла загалом» містив чотири відділи: поняття торговельних діл, тобто дано поняття торговельної діяльності, загальні вимоги щодо торговельних справ (діл), вимоги щодо укладення та виконання торговельних справ. Другий титул містив положення про купівлю, Третій – про справи комісійні, Четвертий – про розсилку. П'ятий титул регулював відносини з приводу перевезення товарів, складався з двох відділів: про перевезення товарів загалом та про перевезення товарів залізницею. В цьому титулі було дано визначення перевізника, щодо якого вживався термін «накладник», це – «той, хто в заробітковий спосіб пересилає товари сухопутними шляхами, річками та меживодами» [3, с. 136].

Два об'ємні закони, що регулювали господарську та торговельну діяльність, які діяли впродовж австро-угорського періоду – Промисловий закон 1859 р. (Kaiserliches Patent vom 20 Desember 1859, womit eine Gewerbeordnung für den garzen Umfang des Reiches, mit Ausnahme des venetianischen Venoahtungsgebietes und der Militargranze, erlassen, und vom 1 Mai 1860 angefangen in Wirksamkeit gesetzt wird) та Торговельний закон 1862 р. (Gesetz vom 17 Dezember 1862, für Einführung eines Handelsgesetzbuches). Вони мали досить складну структуру, і при їх прийнятті були зазначені межі правового регулювання та інші загальні положення, які передували самому тексту законів. В тогочасних публікаціях вживається уже згадуваний нами термін «ввідний закон». В ньому вказувався також час вступу в законну силу відповідного закону.

Австрійський Торговельний закон 1862 року визначив правовий статус суб'єктів господарювання, що здійснювали торговельну діяльність (в законі вони називалися стоваришеня (спілки), gesellschaft – Л. К.):

1. Спілка «явна» (артикул 85) – двоє або більше осіб здійснювали підприємство під спільною фірмою, участь їх не обмежувалася певною часткою. Учасники відповідали за зобов'язаннями солідарно своїм майном. Вони домовлялися щодо розміру вкладів, хто з них представлятиме підприємство [3, с. 69]. Також учасники домовлялися про умови використання прибутку та погашення заборгованості. Учасники не мали права паралельно здійснювати діяльність аналогічну або подібну до тієї, що здійснює їхня спілка, без згоди інших учасників (арт. 96) [3, с. 71].

2. Спілка «командитова» – це спілка, в складі якої було два види учасників: командитисти, в кількості однієї чи більше особи, що несли обмежену відповідальність за борги спілки; та спільники «особисто руючі» також в кількості однієї чи більше осіб, що несли необмежену відповідальність за борги спілки (арт. 150) [3, с. 83].

3. Спілка «командитова на акції» – в цій спілці капітал, що припадав на командитистів, розділявся на певну кількість рівних частин, на які випускалися іменні акції на суму не менше 200 союзних талерів, якщо красивими законами «в міру особливих місцевих потреб» не буде встановлена менша квота. (При цьому

§ 33 Ввідного закону до Торговельного закону встановлено, що якщо акції видаються в австрійській валюті, то їх розмір має становити не менше 30 золотих [3, с. 43] – Л. К.). На створення такої спілки необхідно було одержати дозвіл влади (арт. 173–174) [3, с. 87].

4. Спілка «акційна» – тут капітал поділявся на рівні частини, на які випускалися акції. Учасники відповідали своїми вкладами. Акції випускалися 2-х видів: іменні та на пред'явника. Створювалися такі спілки за погодженням з органами влади (арт. 207–209) [3, с. 95].

Очевидно, що в таких організаційних формах могли створюватися та діяти не тільки торговельні установи, але й суб'єкти інших видів діяльності. В сучасному українському законодавстві схожу правову природу мають господарські товариства. Навіть, подібні назви. Господарськими товариствами, згідно Господарського кодексу України, є акціонерне товариство (відкрите і закрите), товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю, повне товариство, командитне товариство. Явній спілці відповідає повне товариство, відсутня командитна спілка з правом випуску акцій.

В австрійський період переважно у формі акціонерної спілки створювалися фабрично-заводські підприємства, які здійснювали виробництво та реалізацію продукції і товарів народного споживання.

Як було сказано вище, сучасне українське законодавство не містить такої організаційної форми як командитна спілка на акції, яка визначена Торговельним законом 1862 року.

Вищеназваним законодавчим актом не була врегульована така організаційно-правова форма суб'єкта господарювання як товариство з обмеженою відповідальністю. Це було зроблено значно пізніше, в 1906 році законом від 6 березня (В. з. д., № 58) – Gesetz vom 6 Marz 1906 uber Gesellschaften mit beschränkter Haftung.

На початку ХХ ст. адвокат Теофіл Кормош зробив класифікацію торговельних суб'єктів, які він називає спілками. За Т. Кормошем торговельні спілки поділені на два види, а вони, в свою чергу, на два підвиди:

1. Спілки з наперед визначеним розміром капіталу (варто розуміти: мінімальним розміром статутного фонду при реєстрації – Л. К.):

а) спілки з наперед визначеною (обмеженою) кількістю учасників – командитні;

б) спілки з наперед невизначеною (необмеженою) кількістю учасників – акціонерні спілки.

2. Спілки з наперед невизначеним розміром капіталу:

а) спілки з визначеною кількістю учасників – явні спілки;

б) спілки з необмеженою кількістю учасників – заробіткові і господарські стоваришеня [4, с. 19].

Правовий статус командитних, акціонерних і явних спілок визначався Торговельним законом від 17 грудня 1862 року (В. з. д. за 1863 рік, № 1), а заробіткових і господарських – законом про ці товариства від 9 квітня 1873 року – Gesetz vom 9 April 1873, uber Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften (В. з. д. за 1873 рік, № 70), який деякою мірою доповнював Торговельний закон. Як бачимо, тут не згадуються спілки з обмеженою відповідальністю. А вони також могли здійснювати торговельну діяльність, адже в тогочасному законодавстві для них прямих обмежень не було. Тому не можна повністю погодитися з такою класифікацією, вона не повна, адже, не врахований такий важливий суб'єкт господарювання, як спілки з обмеженою відповідальністю. Тим більше, що на час проведення класифікації (1912 рік – Л. К.) уже був прийнятий і діяв відповідний закон – Закон від 6 березня 1906 року (В. з. д. за 1906 р., № 58) «Про спілки з обмеженою відповідальністю» (Gesetz vom 6 Marz 1906 uber Gesellschaften mit beschränkter Haftung).

В джерелах того часу вживалися для означення господарського товариства термін «спілка», а для кооперативу, кредитної спілки і інших суб'єктів – «стоваришене» (товариство). Господарське товариство – це підприємство або інший суб'єкт господарювання, що створене юридичними особами та/або громадянами шляхом об'єднання їх майна і участі в підприємницькій діяльності з метою одержання прибутку. Кооператив – це добровільне об'єднання громадян на засадах членства з метою спільної виробничої або іншої господарської діяльності, тому йому більше підходить визначення «спілка». Власне, на таких підходах базується сучасне українське цивільне та господарське законодавство. Але оскільки ми проводимо аналіз видів суб'єктів господарювання на основі законодавства, що було прийняте і діяло в Австрійській імперії, то вважаємо доцільним вживати такі терміни, які визначені в тогочасних нормативних актах та інших, опублікованих на підставі цих актів, джерелах.

Усі тогочасні господарські товариства (вживатимемо цей термін), або спілки (спілка явна, спілка командитна, спілка акційна, спілка командитна на акції, спілка з обмеженою порукою) можна віднести до корпоративних суб'єктів, які створювалися двома або більше засновниками, чий статутний фонд поділявся на частки.

Торговельним законом 1862 року були встановлені й підстави припинення діяльності суб'єктів господарювання, створених у визначених організаційно-правових формах. Зокрема, явна спілка припиняла діяльність також у випадку смерті одного з її учасників, якщо договором про створення спілки не передбачено участь у спілці спадкоємців [3, с. 76].

Ліквідацію проводила дирекція, якщо статутом або рішенням товариства вона (ліквідація) не була доручена іншим особам. Дані про ліквідаторів подавалися в торговельний суд, і вносилися в реєстр. На сьогодні така норма не збереглася; немає в сучасному українському законодавстві вимог вносити дані про можливих ліквідаторів в реєстраційну картку. Натомість, в статутах визначається порядок ліквідації та створення ліквідаційної комісії. Торговельним законом 1862 року, артикулом 145 встановлено, що після проведеної ліквідації документація товариства передавалася на зберігання комусь із колишніх учасників товариства, або третій особі, за рішенням торговельного суду [3, с. 81]. Сьогодні в Україні документація передається або правонаступнику, або в архів.

Висновки. В результаті проведеного дослідження з'ясовано, що правовий статус суб'єктів господарювання в австрійському праві регулювався, з поміж інших, і Торговельним законом 1862 року. Даний нормативно-правовий акт є одним з основних джерел австрійського торговельного права II-ої пол. XIX – поч. XX ст. Він регулював порядок здійснення торговельної діяльності, визначав види такої діяльності. Першим визначив поняття торговельних стоваришень (спілок): акційних, явних, командитних на акції, командитних, які вважаємо попередниками сучасних господарських товариств.

Практично порівнюючи з сьогоденням, можемо говорити, що Господарський кодекс України 2003 року, регулюючи господарські відносини та господарську діяльність, окремо виділяє господарсько-торговельну діяльність. Цей же кодекс визначає види господарських товариств: акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю, повне та командитне товариства. До нашого часу не дійшла (принаймні, законодавчо не визначена) така організаційна форма суб'єкта господарювання як командитне товариство на акції, а спілці явній відповідає повне товариство.

Враховуючи те, що товариство з обмеженою відповідальністю не було врегульоване Торговельним законом 1862 року, вважаємо перспективними напрямками наукових досліджень вивчення правового статусу та джерел регулювання цієї організаційно-правової форми суб'єктів господарювання, що діяли на українських землях в австро-угорський період.

1. Всесвітня історія: Навч. посіб. / Б. М. Гончар, М. Ю. Козицький, В. М. Мордвінцев, А. Г. Слюсаренко. – 3-тє вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2007. – 694 с.

2. История всемирной торговли Адольфа Бэра, профессора Вьнской коммерческой академии. Переводъ съ нѣмецкаго Э. Циммермана. Часть третья. Издание К. Т. Солдатенкова. Москва: Типографія Грачева И. К., у Пречистенскихъ вор., Д. Шиловой, 1876. – 328 с.
3. Законъ зъ дня 17 Грудня 1862., що до ввѣдення Книги торговельного закона // Переводы изъ Вѣстника законовъ державныхъ для Королевства Галиціи и Великого Княжества Краковскаго. Рокъ 1863, № 17. Часть II. Вѣдень: Выдана и розослана дня 27. Червця 1863. – С. 35–147.
4. Кормош Т. Підручник для зарібково-господарскихъ стоваришень основаних на підставі закона з д. 9. цвѣтня 1873. Ч. 70. В. з. д. – Перемишль: З друкарні гр. кат. Капітули, 1912. – 576 с.
5. Питель Ол. Конспект по торговельному праву / Складений на підставі викладів проф. Л. Бича в Укр. Госп. Академії в Ч.- С. Р., курсів торговельного права проф. Г. Ф. Шершеневича та інших. – Подебради: Накладом Укр. Госп. Академії та «Вид. Т-ва при Укр. Госп. Академії», 1925. – 260, XI с. – (Вид-ня «Вид. Т-ва при Укр. Госп. Академії в Ч. С. Р.»; Ч. 143). На правах рукопису.

Korytko L.Y.

Subject of Management Characteristic according to the Austrian Commercial law of 1862

In this article the questions of legal regulation of subject management characteristic (according to the Austrian Commercial Law of 1862) are analyzed. This Law was in force also on the Western Ukrainian territory, which was under Austria-Hungary Dual Monarchy in 1867-1918.

Keywords: subject of management, economic organization, The Management Law